
JE HDP VHODNÝM UKAZATELEM EKONOMICKÉ VÝKONNOSTI A SOCIÁLNÍHO POKROKU V PODMÍNKÁCH GLOBALIZACE?

Marta Nečadová*

Úvod

Rozsáhlá odborná diskuse týkající se otázky v titulku tohoto článku svědčí o tom, že interpretační omezení spojená s tím, jaká úloha je přisuzována ukazateli hrubý domácí produkt (primárně ukazatel vypovídající o produktivní činnosti), jsou stále významnějším problémem při komplexním hodnocení výkonnosti jednotlivých ekonomik – zejména v podmínkách internacionalizace a globalizace. Hrubý domácí produkt je souhrnným makroekonomickým agregátem, který zachycuje hodnotu zboží a služeb vyrobených, resp. poskytnutých na daném území (v určitém časovém rozmezí) a je považován za nejsouhrnnější agregát výroby. Zároveň je HDP používán jako ukazatel ekonomické prosperity, také jako ukazatel sociálního pokroku a je rovněž důležitým indikátorem při hodnocení dlouhodobé konkurenceschopnosti ekonomik. Vzhledem k tomu, že konstrukce ukazatele HDP neumožňuje sledovat např. kvalitu populace, změny životního prostředí či změny v zásobách neobnovitelných přírodních zdrojů, je nutné respektovat jeho definici (jedná se o makroekonomický agregát, jehož cílem je odhadnout hodnotu plynoucí z produktivní činnosti na ekonomickém území) a hledat indikátory, které by umožnily komplexněji hodnotit nejen ekonomickou výkonnost, ale i její sociální a ekologické aspekty. Ekonomická teorie v této souvislosti používá termín blahobyť. V poslední době nejznámějším a také nejdiskutovanějším počinem, který měl přispět k nalezení objektivnějšího ukazatele, bylo ustanovení mezinárodní komise pro měření ekonomického výkonu a sociálního pokroku (komise měla 22 členů – ekonomové, statistikové, sociologové, psychologové a další odborníci z oblasti společenských věd)¹. Cílem této komise bylo shrnout na interdisciplinární

---

* Vysoká škola ekonomická v Praze, Fakulta podnikohospodářská (necadova@vse.cz).

¹ The Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress (CMEPS).

úrovni základní argumenty pro tvrzení, proč HDP ze své podstaty nemůže být dostatečným ukazatelem pro hodnocení intenzity rozvoje ekonomiky, udržitelnosti ekonomického růstu a pro hodnocení životní úrovně obyvatel, a navrhnout nový komplexní ukazatel postihující všechny výše uvedené aspekty. Stěžejní výsledky práce komise jsou obsaženy ve studii, kterou zkráceně označíme Stiglitzova zpráva, případně Zpráva [Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2009].

V tomto článku budeme hledat odpovědi na následující otázky podrobně argumentované ve Stiglitzově zprávě:

- Proč není HDP zcela objektivním měřítkem ekonomické výkonnosti v podmínkách urychlení integrace a v podmínkách globalizace? V čem spočívají zásadní interpretační omezení HDP? Jaká jsou dílčí omezení tohoto ukazatele?
- Jakým způsobem hodnotit udržitelnost dlouhodobého ekonomického růstu?

Ve třetí části textu vysvětlíme podstatu jevu, který je nazýván „phantom GDP“. Tento jev vzniká v souvislosti s uplatňováním metod outsourcingu a offshoringu nadnárodními firmami a znamená nadhodnocení ekonomické výkonnosti mateřských zemí nadnárodních firem v důsledku produktivity „dovezené“ ze zemí s nižšími náklady a cenovou hladinou².

1. Některá omezení vypovídací schopnosti HDP jako ukazatele ekonomického výkonu a udržitelnosti ekonomického růstu

Ve všech mezinárodních srovnáních konkurenceschopnosti a výkonnosti ekonomik je používán ukazatel hrubý domácí produkt (HDP), který je z pohledu statistiky výstupem systému národních účtů³. HDP – jak bylo řečeno výše – je souhrnný makroekonomický agregát výroby, vyjadřuje tedy nově vytvořenou hodnotu v národním hospodářství zvýšenou o spotřebu fixního kapitálu za sledované období [Hronová a kol., 2009, s. 32]. Tento ukazatel je snadno dostupný ve statistice srovnávaných zemí a za účelem mezinárodního srovnání existuje shoda v definici sledovaných položek – je mezinárodně sladěn systém národních účtů, a tím i obsahová náplň výsledného ukazatele.

HDP primárně vyjadřuje hrubou přidanou hodnotu v národním hospodářství, je tedy používán při hodnocení ekonomickou výkonnost země, ale ani v tomto ohledu není „ideálním“ ukazatelem – zahrnuje totiž převážně tržní produkci a pouze část

2 Článek je zpracován jako jeden z výstupů výzkumného projektu Zdroje a perspektivy rozvoje evropských ekonomik na počátku 21. století v kontextu soudobé globalizace registrovaného na VŠE pod označením VŠE IP 300040.

3 Cíle národního účetnictví jsou přehledně popsány např. v [Hronová a kol., 2009, s. 1–4]. Autoři publikace charakterizují cíl národního účetnictví takto: „Národní účetnictví má za cíl poskytnout číselnou představu o hospodářství země, o jejích ekonomických vztazích se zahraničím a zobrazit je s pomocí formálních účetních pravidel. ... národní účetnictví je makroekonomickým statistickým popisným modelem národního hospodářství. Jeho úkolem je popsat ekonomické chování subjektů tvořících národní hospodářství, vztahy národního hospodářství se zahraničím, tj. souhrnné výsledky národního hospodářství formou vzájemně propojených a vybilancovaných údajů.“

produkce netržní⁴. Z tohoto důvodu tedy nemůže být považován za indikátor celkového ekonomického výkonu. Typickou položkou, která je formou odhadu započítávána, je například hodnota bydlení ve vlastním domě (tzv. imputované nájemné). Podíl vlastního bydlení se v různých zemích i obdobích velmi liší, proto je z hlediska úplnosti, ale také časové a prostorové srovnatelnosti, korektní vyřešit problém tak, že se uvažuje platba obvyklého nájemného „sám sobě“. Odhady jiných mimotržních aktivit, například práce v domácnosti nebo ohodnocení volného času, by byly organizačně i finančně náročné, navíc spolehlivost a srovnatelnost získaných dat by byla sporná. Proto poměrně velký počet činností ekonomických subjektů není do HDP zahrnován. Například Benáček [2005, s. 88] konstatuje, že HDP sice měří výrobu, ale nikoliv veškerou výrobu⁵ a také uvádí, že výroba není úplným měřítkem lidského užítku. Vzhledem k významnému dopadu například práce v domácnosti a hodnoty volného času na užitek a tedy životní úroveň obyvatel jsou ve Stiglitzově zprávě uvedeny odhady dopadu práce v domácnosti a hodnoty volného času při hodnocení životní úrovně obyvatel⁶.

Další problém je spojen se statky a službami, pro které neexistují ceny. Například služby veřejného sektoru v „netržní části HDP“ (školy, zdravotnictví, obrana, bezpečnost atd.) jsou oceňovány formou zahrnutí vynaložených nákladů. Tento způsob ale neumožňuje posoudit jejich reálný objem – nezohledňuje změny v produktivitě práce ani v efektivnosti.

Další omezení ukazatele HDP jsou spojena s jeho využitím při hodnocení udržitelnosti ekonomického vývoje. Ukazatel HDP sice sleduje tvorbu hrubého fixního kapitálu, nezohledňuje ale stav přírodního, sociálního a lidského kapitálu a nezachycuje také dopad společenských aktivit na životní prostředí⁷. Všechny zmíněné charakteristiky mají významný vliv na udržitelnost ekonomického růstu. Pozitivní vývoj HDP totiž může znamenat současný růst na úkor růstu budoucího – pokud dochází například k vyčerpávání neobnovitelných přírodních zdrojů a zhoršování životního prostředí.

2. Stiglitzova zpráva – zásadní a dílčí omezení HDP při hodnocení blahobytu a udržitelnosti ekonomického růstu

Stiglitzova zpráva, jak již bylo řečeno, charakterizuje zásadní a dílčí omezení ukazatele HDP vyplývající z jeho využívání pro hodnocení životní úrovně a blahobytu. Je rozdělena do dvou hlavních částí – v první jsou shrnuta základní zjištění, ve druhé je

4 V národním účetnictví se běžně provádí formou odhadů tzv. imputace některých netržních činností. Tímto způsobem je například zohledněna hodnota bydlení ve vlastním domě.

5 „... podceňují se výstupy z nezdáněné (šedé a černé) ekonomiky. Růst ale může být nadhodnocen, pokud dochází k přesunům z neformální ekonomiky (například u domácích prací nebo samoživitelů) do formální.“

6 Práce v domácnosti představují podle Stiglitzovy zprávy přibližně 30 % vykazovaného HDP, zhruba o dalších 80 % by bylo možné navýšit HDP při oceňování hodnoty volného času. Tyto odhady nemůžeme chápat jako obecně platné, S. komise prováděla odhady pro vyspělé evropské země a USA.

7 Nedostatky systému národních účtů (SNA), na němž jsou založeny odhady HDP, při hodnocení dopadů společenských aktivit na životní prostředí vysvětluje např. Ritschelová [Ritschelová a kol., 2000, s. 21]: 1. tento systém v současné podobě nedokáže zachytit využívání služeb životního prostředí a degradaci životního prostředí způsobenou aktivitami společnosti, 2. systém není schopen zachytit problém vyčerpávání přírodních zdrojů.

obsažen podrobný rozbor výsledků. Obě části jsou rozděleny do tří kapitol. V první kapitole jsou popisována omezení ukazatele HDP, druhá kapitola shrnuje dosavadní přístupy k měření kvality života, třetí je zaměřena na udržitelnost ekonomického růstu s ohledem na životní prostředí a existenci neobnovitelných zdrojů. Ve všech kapitolách jsou zhodnoceny výhody a nevýhody dosavadních přístupů k měření a navrhována doporučení, která by mohla vést k přesnějšímu zachycení zásadních aspektů kvality života ve statistice.

V případě ukazatele HDP Zpráva považuje za *dílčí omezení* při hodnocení ekonomické výkonnosti především: problematiku odpisů (amortizace), zohlednění „domácnostní“ produkce, problematiku měření hodnoty veřejných statků a zachycení kvalitativních změn výrobků a služeb. Za *zásadní omezení* jsou považovány otázky spojené s udržitelností ekonomického růstu a blahobytem, zejména: nadměrné čerpání přírodních zdrojů, poškozování životního prostředí a efekt volného času.

V dalším textu se budeme zabývat jednotlivými faktory podrobněji.

2.1 Omezení HDP při měření ekonomické výkonnosti

Problém opotřebení

Odhad HDP nebere v úvahu, jestli je obnova kapitálových statků v důsledku jejich opotřebení malá či velká. Ukazatel HDP je v analýzách upřednostňován před ukazatelem ČDP proto, že odhadnout míry opotřebení je obtížné. Z hlediska výdajů ekonomických subjektů je rozsah spotřeby fixního kapitálu důležitý, protože rozsah amortizace má přímý dopad na velikost spotřeby. Před nástupem nové ekonomiky⁸, jejímž výrazným rysem je dynamicky rostoucí využívání informačních technologií a jejich zvyšující se podíl na zásobě kapitálových statků, se dynamika HDP a ČDP vyvíjela velmi podobně (pokud nedocházelo ke změně struktury produkce a k výkyvům v objemu produkce). Protože se míra opotřebení obtížně statisticky odhaduje a vývoj ukazatelů byl velmi podobný, nevznikal vážnější problém. Již zmíněný nástup informačních technologií znamená důležitou změnu. Velký podíl informačních technologií na objemu kapitálových statků a nižší životnost počítačů a jejich softwaru znamená (za jinak stejných podmínek) větší opotřebení za časovou jednotku. [Klacek, 2011, s. 51]⁹

8 Pojem nová ekonomika vznikl na konci devadesátých let minulého století a měl výstižně charakterizovat hlavní rysy aktuálního vývoje hospodářství, zejména USA. Zavedení pojmu souvisí s akcentováním významu probíhajících strukturálních změn, které úzce souvisely s technologickým pokrokem. Technologický rozvoj přitom probíhal a probíhá natolik výrazně, že hospodářství se v tomto období stává v rozhodující míře závislé na úrovni a rozvoji znalostí. J. Soukup charakterizuje čtyři základní rysy nové ekonomiky související právě s rozvojem informačních technologií: růst významu služeb a nehmotných aktiv, růst flexibility firem, redukce problému geografických vzdáleností, omezení zprostředkovatelů a jejich služeb. [Soukup, 2011]

9 J. Klacek uvádí často citovaný příklad rozdílu mezi HDP a ČDP v USA. V období 1985–2007 rostl HDP USA v průměru 3 % ročně. Opotřebení vzrostlo ve stejném období o 4,4 %. Růst ČDP byl tedy pomalejší než růst HDP.

Vzdělání a zdravotní péče jako veřejný statek versus soukromý statek

Problémy při odhadu hodnoty veřejných statků typu zdravotní péče a vzdělání souvisejí s tím, že tržní ocenění těchto statků buď neexistuje, nebo neodráží hodnotu těchto služeb. Principem národních účtů je odhad makroekonomických agregátů bez ohledu na strukturu institucionálních jednotek. Podle tohoto pravidla bezrozdílnosti tedy nemůže dojít k rozdílnému zachycení téže služby v různých zemích s různým institucionálním uspořádáním. Pokud je daná služba v jedné zemi poskytována jako veřejný statek a v jiné zemi jako soukromý statek, celkový výstup objemu služeb musí zůstat shodný.¹⁰ Pokud je například zdravotní péče soukromým statkem a domácnost má sjednáno soukromé zdravotní pojištění, pak je čerpání zdravotní péče domácností proplaceno a disponibilní důchod se nemění – výdaj za služby je pak domácností proplacen pojišťovnou. Pokud je ale zdravotní péče veřejným statkem, pak ji hradí stát formou výnosu z daní – disponibilní důchod domácností je snížen o placenou daň a čerpání této péče není doprovázeno finanční platbou pro domácnost. Jak připomíná J. Klacek [2011, s. 51], v tomto případě by nebylo respektováno pravidlo bezrozdílnosti. Tento problém je řešen tak, že data o upraveném disponibilním důchodu domácností obsahují také hypotetickou hodnotu služeb poskytovaných vládou přímo občanům¹¹.

Problém tzv. defenzivních služeb veřejného sektoru

Mezi tyto služby patří například náklady domácností spojené s dopravou do zaměstnání nebo vládou hrazené náklady na vězeňský systém.

Protože tyto výdaje samy o sobě nepřinášejí domácnostem užitek, nejsou konečným produktem, ale formou meziprojektu. HDP by měl být alespoň v určité míře od těchto defenzivních výdajů očištěn.

Problém zachycení kvalitativních změn

Rozlišení inflace od kvalitativních změn výrobků a služeb je pokládáno za jeden z nejsložitějších statistických problémů. Cenové indexy mohou ekonomický růst podceňovat a nadhodnocovat míru inflace anebo naopak. Konstrukce cenových indexů i způsob jejich používání mají totiž vliv na vypovídací schopnost reálných ukazatelů výkonnosti ekonomiky. Cenové indexy zjednodušeně řečeno porovnávají běžné ceny statků a služeb v daném roce s cenami základního roku. Protože při významných strukturálních změnách tyto stálé ceny, fixované k základnímu roku, rychle zastarávají a zkreslovaly by tak výslednou reálnou veličinu, statistické úřady používají tzv.

10 Agregátní veličiny jako výstupy systému účetnictví nemají nijak záviset na institucionálním uspořádání v jednotlivých zemích. [Klacek, 2011, s. 51]

11 O odhadované (hypotetické) hodnotě se mluví proto, že tržní ocenění těchto služeb buď vůbec neexistuje, nebo nepřesně odráží jejich hodnotu. Není překvapením, že údaje za evropské země (Finsko a Francie) ukazují na vyšší podíl na disponibilním důchodu než v USA (třicetiprocentní podíl v Evropě, kde je tradičním modelem sociální stát, oproti dvacetiprocentnímu podílu v USA).

metodu řetězení (chain-linked volume measures)¹². V podmínkách nové ekonomiky – v souvislosti s dynamickými změnami zejména v oblastech informačních a komunikačních technologií – jsou v cenových indexech změny kvality obvykle podhodnoceny a cenové indexy a vykazovaná míra inflace tudíž nadhodnoceny. Pokud je míra inflace nadhodnocena, pak je reálný důchod podhodnocen¹³.

- Proč není vhodné použít HDP jako jediný ukazatel při hodnocení kvality života a udržitelnosti ekonomického růstu?

HDP nezohledňuje stav životního prostředí

Pokud je růst HDP na obyvatele doprovázen zhoršením životního prostředí, důsledkem je nižší nárůst, případně i pokles ekonomického blahobytu. Identifikovat příspěvek životního prostředí pro ekonomický rozvoj společnosti umožňuje systém environmentálního a ekonomického účetnictví (SEEA), který je satelitním systémem k systému SNA. Tzv. environmentálně upravený domácí produkt získáme, když od HDP odečteme spotřebu vyprodukovaného kapitálu (amortizaci) a také náklady spojené s čerpáním přírodních zdrojů a znečišťováním a poškozováním životního prostředí [Ritschelová a kol., 2000]¹⁴.

HDP nezachycuje hodnotu aktivit volného času

V rámci aktivit volného času se rozlišuje hodnota produkce, kterou poskytují domácnosti samy sobě (dále „domácí“ produkce), osobní péče a odpočinek. „Domácí“ produkce (produkce, kterou poskytují domácnosti samy sobě) zohledňuje čas věnovaný domácím pracím, nákupu statků a služeb, dobrovolné pomoci mezi členy domácnosti i mimo domácnost, ale také čas strávený telefonováním, používáním emailu pro osobní účely a čas strávený cestováním. Ve Stiglitzově zprávě je na příkladu Francie, Finska a USA uveden empirický odhad hodnoty „domácí“ práce. Tuto hodnotu je možné vypočítat jako součin průměrné hodinové mzdy v příslušné kategorii služeb a počtu

12 Proč nemusí např. předstih v tempech růstu HDP ve stálých cenách vypovídat o postupu reálné konvergence? Příčinou může být rozdílný vývoj směnných relací v zahraničním obchodě, ale také strukturální změny při používání vah založených na cenách základního roku. V ekonomické literatuře se problém zastarávání indexů ve stálých cenách označuje termínem *relativita indexů*. Tento problém je vysvětlován jako negativní korelace mezi růstem objemu produkce jednotlivých skupin zboží a služeb a vývojem jejich relativních cen. [Vintrová, 2010, s. 9]

13 Problém podhodnocení tempa reálného důchodu byl diskutován například v souvislosti s tempem reálné konvergence evropských tranzitivních ekonomik (ČR, Slovensko, Maďarsko, Polsko). Například Singer [2005, s. 49] uvádí, že podle „porovnatelného“ reálného HDP byla konvergence ČR k EU v období 1993–2004 výrazně rychlejší než podle „standardního“ reálného HDP. Problém byl spatřován zejména v nedostatečném zohlednění růstu kvality – růst cen byl (a je) při deflování chápán jako inflační, přičemž částečně znamená růst kvality. Tzv. eurové vyjádření ekonomického růstu znamenalo převedení českého nominálního HDP pomocí běžného kurzu na eura a následné očištění jeho růstu nikoliv o inflaci v ČR, ale o inflaci v Eurozóně [např. Janáčková, 2005, s. 22, nebo Singer, 2005, s. 31]. V Evropském srovnávacím programu je možnost komparace objemů HDP zajištěna vyloučením rozdílů v cenových úrovních mezi zeměmi na základě parity kupní síly [ČSÚ, 2011].

14 Ambicí Stiglitzovy komise bylo mimo jiné přispět ke sjednocení přístupů environmentálního účetnictví a ke sjednocení přístupů k oceňování přírodních zdrojů s cílem umožnit mezinárodní srovnávání a hodnocení udržitelnosti ekonomického růstu.

hodin věnovaných této činnosti. Ve všech třech zemích znamená zjištěná hodnota významné navýšení HDP¹⁵.

„Osobní“ péče zahrnuje především spánek a tělesnou aktivitu spojenou s jídlem a pitím. Pod pojem odpočinek (leisure) spadají sportovní aktivity, ale také např. náboženské a jiné duchovní aktivity.

Autoři Stiglitzovy zprávy uvádějí, že zvýšení blahobytu a kvality života nemusí být přímo vázáno jen na růst produkce a spotřeby¹⁶. Pokud by například zavedení limitů čerpání přírodních zdrojů a ekologických limitů utlumilo růst produkce statků a služeb (a následně spotřeby), s nárůstem volného času věnovaného odpočinku by se mohl zvyšovat blahobyt¹⁷. Ve zprávě je – na příkladu Francie, Finska a USA – uveden výpočet hodnoty volného času stráveného odpočinkem. Tento výpočet vychází z konceptu nákladů obětované příležitosti – průměrný počet hodin volného času byl vynásoben průměrnou mzdou a vypočítaná hodnota volného času byla komparována s nominálním a reálným důchodem. Podle autorů zprávy o značném dopadu hodnoty volného času na úroveň blahobytu v předkrizových podmínkách svědčí fakt, že nominální disponibilní důchod se ve sledovaných zemích zdvojnásobil. Tempa růstu nominálního a reálného důchodu byla potom odvozována z vyšších výchozích hodnot, a proto klesla. Na příkladu porovnání reálného disponibilního důchodu v USA a ve Francii je ve Zprávě doloženo, jak významné změny ve srovnání mezi zeměmi vyplývají z využití rozšířených důchodových schémat¹⁸. [Klacek, 2011, s. 54]

2.2 Ekonomický blahobyt

Klíčovým problémem, k jehož řešení měla Stiglitzova zpráva přispět, je hledání ukazatele, který by lépe měřil kvalitu života. Při mezinárodních srovnáních je obvyklé použití souhrnných ukazatelů. Konstrukce komplexního ukazatele je možná tehdy, když lze výsledky měření agregovat, což je možné provést přímo, pokud jsou použity shodné jednotky měření, nebo nepřímo. Nepřímá agregace se provádí formou kompozitních indexů.

Zpráva informuje o třech základních přístupech při hodnocení kvality života, které by měly být zohledněny při konstrukci souhrnného ukazatele. Největší pozornost je věnována ekonomickému přístupu založenému na ekonomické teorii blahobytu a tržní

15 Ve Francii hodnota „domácnostní produkce“ navýšila HDP o 35 %, ve Finsku o 40 % a v USA o 30 %. Uvedené údaje vycházejí z průměrné hodnoty HDP v období 1995–2006). [Stiglitz, Sen, Fitoussi, 2009]

16 V tomto článku se nebudeme zabývat ekonomickými teoriemi vysvětlujícími spotřební chování domácností. Základní náhled na teoretický přístup k této problematice poskytuje např. Pavelka [2010, s. 51–75].

17 V této souvislosti je vhodné čtenáře upozornit na to, že výzkumná šetření, týkající se hodnocení volného času a citovaná ve Zprávě, byla realizována před finanční a ekonomickou krizí. Metodika při výpočtu Indexu ekonomického blahobytu, která bude popsána níže, rozlišuje mezi volným časem s pozitivním dopadem na užitek jednotlivce a mezi „volným“ časem v důsledku nezaměstnanosti – ten naopak blahobyt snižuje.

18 V roce 2005 reálný disponibilní důchod na obyvatele ve Francii dosahoval 66 % téhož ukazatele v USA. Při rozšíření ukazatele o služby zdravotnictví a školství poskytované vládou a při zohlednění hodnoty domácí práce a volného času byla Francie na 87 % hodnoty téhož ukazatele v USA.

alokace. Blahobyt je považován za multidimenzionální ukazatel, jehož jednotlivé dimenze je třeba posuzovat současně. Těmito dimenzemi jsou:

- hmotná životní úroveň (důchod, spotřeba a bohatství),
- zdraví,
- vzdělání,
- osobní aktivity včetně pracovních,
- účast na politice a vládnutí,
- společenské styky a vztahy,
- životní prostředí,
- nejistota ekonomická i fyzická.

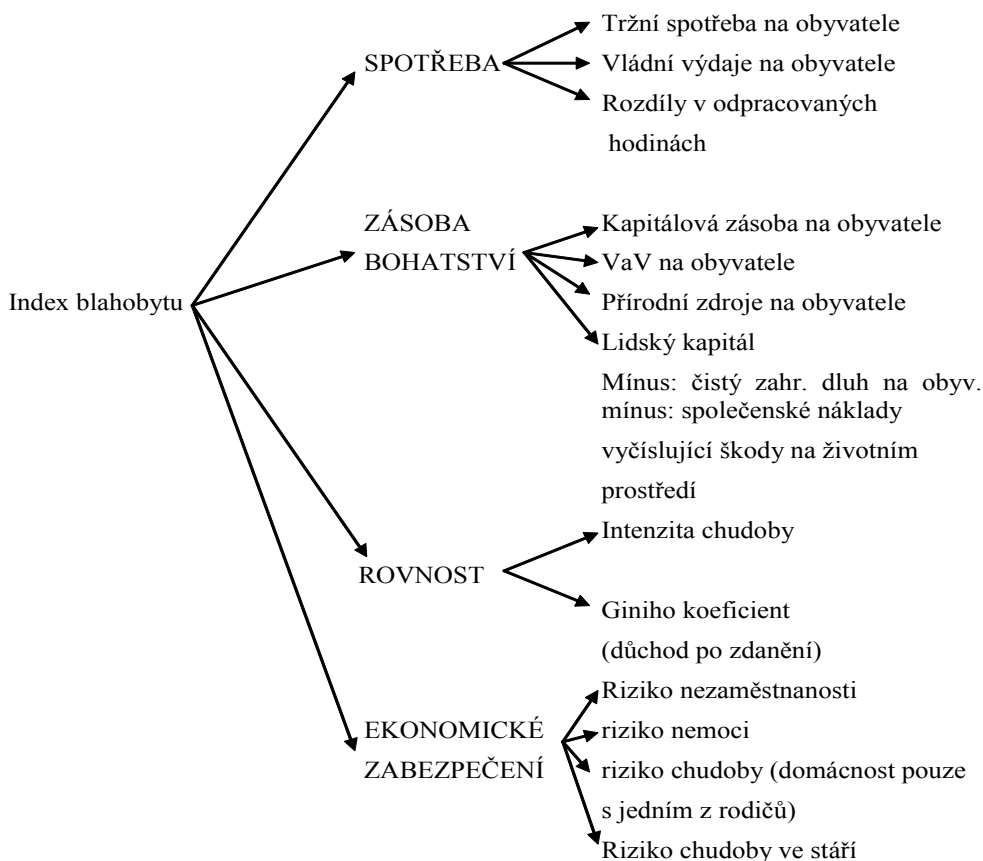
Přímá agregace je použita v případě **Indexu ekonomického blahobytu** (*Index of Economic Well-Being, IEWB*), který byl zkonstruován L. Osbergem a A. Sharpem v roce 2002 [Osberg, Sharpe, 2002]. S konstrukcí tohoto indexu i s dosaženými výsledky měření se nyní seznámíme podrobněji.

Tvůrci indexu poukazují na to, že hodnocení blahobytu jen na základě ukazatele HDP vede mimo jiné k nepřesnostem při formulování cílů hospodářské politiky. Zkonstruovaný Index ekonomického blahobytu by měl být vhodnějším vodítkem pro analýzy zaměřené na životní úroveň a její udržitelnost a rovněž pro formulaci ekonomických politik. Formulace cíle – odpovídajícím způsobem charakterizovat ekonomický blahobyt – se odráží ve složení indexu. Index zahrnuje následující čtyři dimenze (komponenty) ekonomického blahobytu:

- *současná prosperita odvozená ze spotřeby* (na jednoho obyvatele) – zahrnuje spotřebu statků a služeb realizovanou na trhu, služby poskytované vládou, hodnotu produkce domácností poskytované sobě samotným, volný čas a změny v délce života;
- *čistá společenská akumulace zásob výrobních zdrojů* – zahrnuje čistou akumulaci do fyzického kapitálu, do bydlení, změny hodnoty přírodních zdrojů, náklady související se stavem životního prostředí, změnu v úrovni zahraničního zadlužení, akumulaci do lidského kapitálu a investice do VaV;
- *sociální nerovnost (rozdělení příjmů, resp. důchodů)* – obsahuje ukazatel intenzity chudoby (sleduje se výskyt chudoby a její rozsah) a nerovnost v důchodech pomocí Giniho koeficientu;
- *ochrana před sociálními riziky* – je brána v úvahu ztráta práce a výše nezaměstnanosti, nemoci, rozvrat rodiny a chudoba ve stáří.

Složení indexu je graficky vyjádřeno následujícím stromovým diagramem.

Obrázek 1**Struktura Indexu ekonomického blahobytu¹⁹**

Pramen: Osberg, Sharpe, 2002, s. 296.

Výpočet indexu byl proveden na dvojích vahách: a) stejné váhy pro všechny dimenze, b) alternativní váhy zdůrazňující klíčovou roli spotřeby. Do pilotního šetření byly zahrnuty vybrané země OECD (USA, Velká Británie, Kanada, Austrálie, Norsko,

¹⁹ Metodologické poznámky ke konstrukci indexu: Jednotlivé sledované země se poměrně výrazně lišily v průměrném počtu odpracovaných hodin (např. rozdíl mezi Švédskem a USA činil pět hodin týdně). Volný čas má pro obyvatele hodnotu, kterou HDP nezohledňuje, proto ukazatel IEWB stanovuje „standard odpracovaných hodin“ (USA v roce 1980). Pokud je v zemi průměrný roční počet odpracovaných hodin menší než standard, pak je v indexu uvažován pozitivní dopad na spotřebu. Metodologie nerozlišuje, jestli „čas, kdy nepracujeme“ má přímý dopad na užitek (volný čas), nebo je nepřímým zdrojem užítu (čas, který domácnosti věnují domácím pracím, zvyšuje užitek). Při měření jsou tedy sloučeny náklady obětované příležitosti volného času i „hodnota produkce domácností poskytovaná sobě“. Protože nezaměstnanost má negativní psychologické efekty a tudíž negativní dopad na blahobyt, odečítá se průměrná roční doba nezaměstnanosti připadající na obyvatele v produktivním věku.

Švédsko) v období 1980 až 1999. Závěr analýzy je jednoznačný – ekonomický blahobyť za sledované období vzrostl méně (při výpočtu založeném na stejných vahách dokonce ve dvou sledovaných zemích klesl) než HDP na obyvatele. Horších výsledků při měření blahobytu bylo dosaženo při použití stejných vah pro jednotlivé dimenze (tj. 0,25, resp. 25 %), při použití alternativních vah (nejvyšší váha přisouzena dimenzi spotřeby – 0,7, vliv ostatních dimenzí na hodnotu indexu stejný – tj. 0,1) se nárůst blahobytu přiblížil růstu HDP. Index blahobytu se v obou případech nejvíce zvýšil v Norsku (stejně váhy: o 23,5 %, alternativní váhy: 38,1 %), kde HDP na obyvatele ve stejném období vzrostl o 57 %. Ve Švédsku a Velké Británii se index blahobytu snížil, zatímco HDP na obyvatele vzrostl o 31,3 % (resp. 48,7 %). Příčinou poklesu blahobytu jsou poměrně významná zhoršení v dimenzi rozdělení důchodu a v dimenzi ekonomických jistot. V USA za sledované období reálný HDP na obyvatele vzrostl o 49,7 %, ale blahobyť se zvýšil znatelně méně (stejně váhy: o 9,3 %, alternativní váhy: o 26,6 %). Rovněž v USA se ve sledovaném období zvýšila nerovnost v rozdělování důchodů a zvýšila se ekonomická nejistota.

Nyní shrneme základní doporučení Stiglitzovy zprávy týkající se hodnocení úrovně blahobytu. Zpráva rozlišuje mezi hodnocením současné úrovně blahobytu a hodnocením jeho udržitelnosti. Současnou úroveň blahobytu lze považovat za udržitelnou tehdy, pokud zásoby přírodních zdrojů, fyzického, lidského a sociálního kapitálu nebudou snižovány pro budoucí generace. Objektivnější měření ekonomické výkonnosti podle Zprávy spočívá v respektování následujících doporučení:

- při hodnocení materiálního blahobytu dát přednost ukazatelům čistého národního důchodu, reálného důchodu domácností a spotřeby před ukazatelem založeným na produkci (produkce totiž může růst, zatímco spotřeba klesá – např. v důsledku rychlejšího opotřebení, důchodových toků mezi zeměmi a v důsledku rozdílů mezi cenami výstupu a cenami spotřebních statků);
- při hodnocení životní úrovně akcentovat dopad na domácnosti – z dat OECD vyplývá, že reálné příjmy domácností rostou odlišným tempem než reálný HDP na obyvatele – na skutečný důchod domácností a na jejich spotřebu mají významný vliv daně, sociální dávky, platba úroků, služby poskytované vládou, systém zdravotní péče a vzdělávací systém;
- důchod a spotřebu uvažovat společně s bohatstvím – měření bohatství je důležité pro měření udržitelnosti (při oceňování fyzického, lidského, přírodního a sociálního kapitálu hledat vhodné nepeněžní indikátory s ohledem na problematickou vypovídací schopnost volatilních tržních cen);
- při hodnocení životní úrovně brát v úvahu sociální nerovnosti – tj. rozdělení důchodu, spotřeby a bohatství mezi skupiny obyvatel – a dát přednost mediánovým hodnotám těchto ukazatelů před průměrnými;
- při hodnocení blahobytu zahrnovat i netržní aktivity domácností.

Autoři Zprávy zdůrazňují důležitost objektivní i subjektivní dimenze blahobytu. Výzva pro statistiku spočívá zejména v hledání vhodných ukazatelů pro hodnocení kvality života (hodnota volného času, úroveň vzdělání, zdravotní péče, úroveň politického systému, stav životního prostředí atd.) – tyto ukazatele mají subjektivní

i objektivní povahu a je nutné zdokonalit systém jejich zjišťování. Indikátory kvality života by měly vzít v úvahu sociální a ekonomickou nerovnost mezi různými socioekonomickými skupinami obyvatelstva (podle věku, pohlaví, národnosti).

2.3 Koncepce udržitelnosti

Cílem třetí kapitoly obou částí Zprávy je definovat pojem udržitelnost, posoudit dosavadní přístupy k měření²⁰ a navrhnout souhrnný ukazatel.

Zpráva podává přehled zásadních koncepcí udržitelnosti. V našem článku stručně vysvětlíme rozdíl mezi koncepty slabé a silné udržitelnosti. Termín slabá udržitelnost (weak sustainability) je používán pro přístupy, které vznikly během sedmdesátých let v reakci na ropné šoky a navazovaly na neoklasické teorie růstu. Zatímco ve standardních růstových modelech je úroveň výstupu determinována technologií a množstvím vstupů práce a kapitálu, modely zohledňující udržitelnost zavedly další výrobní faktor – přírodní zdroje, zejména vyčerpateľné nerostné suroviny (např. ropa). Tyto modely – formulované po prvním ropném šoku – předpokládaly významnou možnost substituce mezi přírodními zdroji, kapitálem a prací. I když klesnou např. zdroje ropy a zhorší se možnosti pro jejich využití, nedojde k poklesu životní úrovně – v důsledku čistého technologického pokroku nebo v důsledku nahrazení ropy alternativními zdroji, např. fosilními palivy.

Koncepce silné udržitelnosti (strong sustainability) zdůrazňují, že substituce výrobních faktorů je omezená. U všech přírodních zdrojů je nutné brát v úvahu jejich limitované množství a čerpat je v takovém rozsahu, aby byla zachována rozumná úroveň kvality životního prostředí a nebyla narušena regenerační schopnost ekosystémů. Koncept silné udržitelnosti redukuje možnost vyjádření v peněžních jednotkách – indikátory sledující úroveň životního prostředí jsou vyjadřovány ve fyzických jednotkách. Analýza provedená ve Zprávě respektuje oba přístupy a navrhuje jejich propojení v podobě kompozitního indikátoru.

Udržitelnost by měla být chápána jako dynamický vztah mezi tokovými a stavovými veličinami. Intenzita současného čerpání zdrojů by měla být taková, aby konečné stavy zdrojů umožňovaly příštím generacím stejné možnosti růstu blahobytu.

Proto je vhodné tok čerpaných přírodních zdrojů vztahovat k jejich zásobě a normativně odvodit, jaké čerpání v současnosti je slučitelné se zachováním stejných možností pro příští generace. Pokud současné čerpání zdrojů vede k jejich poklesu pod úroveň, zajiš-

20 Mezi agregátní indexy, které akcentují vliv životního prostředí a jsou zmiňovány ve Stiglitzově zprávě, patří: Index environmentální udržitelnosti (ESI) [Estes, Levy, Srebotnjak, de Serebinin, 2005] a Index environmentální výkonnosti (EPI) [Kahneman, Diener, Schwartz, 1999]. Index ESI je založen na 76 proměnných sledovaných v pěti následujících doménách: stav životního prostředí (vzduch, voda, půda, biodiverzita), snižování zátěže životního prostředí (znečištění ovzduší, odpady, přístup k čerpání přírodních zdrojů), vystavení obyvatel environmentálním ohrožením, sociální a institucionální kapacita při řešení environmentálních problémů a spolupráce s jinými zeměmi na mezinárodních projektech. Index EPI je redukovanou formou předchozího indexu – hodnoty pro 16 vybraných indikátorů jsou škálovány podle politických cílů. Z údajů za rok 2005 vyplývá nejlepší umístění pro Finsko. Tyto indexy ale nedokáží posuzovat udržitelnost sociálně-ekonomického rozvoje, protože neobsahují hodnoty kritických limitů pro jednotlivé indikátory.

řující „mezigenerační rovnost“, pak toky čerpaných zdrojů překročily kritickou hodnotu a jsou nadměrné. Metodologickým problémem je i v tomto případě způsob měření. Ceny neobnovitelných přírodních zdrojů, které se k tomuto účelu používají, totiž vykazují značné výkyvy a navíc je třeba uvažovat dlouhý (teoreticky nekonečný) časový horizont. Doporučeným řešením je stanovit u jednotlivých indikátorů popisujících zásobu a tok přírodních neobnovitelných zdrojů jejich kritické hodnoty (překročení by mělo negativní dopad na blahobyt budoucích generací) a sestavit tzv. palubní desku (dashboard).

V roce 2008 pracovní skupina expertů OECD, EHK a Eurostatu vypracovala zprávu o měření udržitelného rozvoje, jejíž doporučení se ve velké míře shodují s návrhy předkládanými ve Zprávě. Následující tabulka je základním souhrnem indikátorů pro měření udržitelného růstu, tj. návrhem tzv. palubní desky respektující jak koncept slabé udržitelnosti reprezentovaný ukazateli měřitelnými v peněžních jednotkách, tak koncept silné udržitelnosti, který je spojen s odolností ekosystému (vyjádřenou ve fyzikálních jednotkách).

Tabulka 1

Indikátory pro měření udržitelného růstu

	indikátor stavu	indikátor toku
základní blahobyt <i>(Foundational well-being)</i>	očekávaná délka života	index změn úmrtnosti a nemocnosti
	procento populace s pomaturitním vzděláním	přihlášení do pomaturitního vzdělávání
	teplotní odchylky od normálního stavu	skleníkový efekt
	stav ozonu a koncentrace jemných prachových částic	emise (smog)
	dostupnost upravené vody	znečištění vodních ploch
	fragmentace (tříštění) přírodních lokalit	přeměna přírodních lokalit na jiné účely
ekonomický blahobyt <i>(Economic well-being)</i>	reálná čistá zahraniční aktiva na obyvatele	reálné investice do zahraničních aktiv na obyvatele
	reálný fyzický kapitál na obyvatele	reálné čisté investice do fyzického kapitálu na obyvatele
	reálný lidský kapitál na obyvatele	reálné čisté investice do lidského kapitálu na obyvatele
	reálné přírodní zdroje na obyvatele	reálné čisté čerpání přírodních zdrojů na obyvatele
	zásoby energetických zdrojů	čerpání energetických zdrojů
	zásoby nerostných zdrojů	čerpání nerostných zdrojů
	zásoby dřeva	čerpání dřeva
	mořské zdroje	čerpání mořských zdrojů

Pramen: Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress, s. 81.

Jak již bylo řečeno, pro zajištění udržitelnosti sociálně-ekonomického rozvoje a blahobytu je třeba respektovat dynamickou vazbu mezi tokovými a stavovými veličinami. Zdroje by neměly být čerpány nadměrně, tj. tak, aby byla narušena mezigenerační rovnost. Čistý národní produkt by měl být upraven tak, aby odpovídal maximálně udržitelné hodnotě, měl by umožnit stejnou výši spotřeby dnes i v budoucnu²¹. S cílem upravit ukazatel čistého národního produktu tak, aby zohledňoval podmínku udržitelnosti, byly zkonstruovány například ukazatele MEW (míra ekonomického blahobytu) a SMEW (udržitelná míra ekonomického blahobytu) zahrnující i změnu stavu bohatství. Bohatství obsahovalo soukromý a veřejný kapitál reprodukovatelný i nereprodukovatelný (jen půdu a zahraniční aktiva), vzdělanostní kapitál (kumulované náklady na vzdělání lidí zahrnutých do pracovní síly) a kapitál zdraví. Další indikátory²² kladou důraz na stav životního prostředí – zahrnují i náklady na znečištění vody, vzduchu, hluk, ztráty zemědělské půdy, lesů, ztráty způsobené emisemi CO₂ a ubýváním ozonu. Problémem při jejich konstrukci je zejména již zmíněné oceňování veličin nepeněžního charakteru. Z pohledu udržitelnosti je dalším problémem i to, že tyto ukazatele neumožňují posoudit udržitelnost sociálně ekonomického rozvoje.

Pozitivní změnu v tomto směru přinesla aktivita Světové banky, jejímž výsledkem jsou analýzy ANS (Adjusted Net Savings) – *upravených čistých úspor*. ANS lze považovat za indikátor ekonomické udržitelnosti, protože bere v úvahu následující skutečnost: dlouhodobě vyšší podíl kapitálových výdajů umožňuje zvýšení produkční kapacity a následně i vyšší spotřebu v budoucnosti. Pokud v čase hodnota ANS klesá, klesá celkové bohatství, což je signálem neudržitelnosti tohoto vývoje. Při výpočtu se vychází z hrubých národních úspor (ukazatel sledovaný v národních účtech). Odečítá se amortizace kapitálových statků, přičítají se výdaje na vzdělání (jsou aproximací investic do lidského kapitálu), odečítá se čerpání přírodních zdrojů²³ i hodnota globálních škod způsobených emisemi CO₂. Interpretační omezení ANS spočívá zejména v rozdílném pohledu na země vyvážející (přírodní zdroje) a země zpracovávající (zejména vyspělé ekonomiky). Podle ANS země vyvážející přírodní zdroje překračují kritickou hodnotu udržitelného rozvoje a naopak vyspělé ekonomiky dovážející a zpracovávající tyto zdroje této hodnoty nedosahují.

21 Například v textu již zmíněný environmentálně upravený čistý domácí produkt upravuje přidanou hodnotu nejen o spotřebu fixního kapitálu, ale také o spotřebu nevytvořeného přírodního kapitálu. Velikost environmentálních nákladů na jednotku vytvořené přidané hodnoty vyplývá z porovnání přidané hodnoty upravené o čerpání přírodních zdrojů s čistým domácím produktem. Problémem zůstává shoda na způsobu ocenění těchto nákladů. Například čtvrtá verze SEEA (systému environmentálního a ekonomického účetnictví) zavedla kromě tržního ocenění environmentálních nákladů také ocenění založené na hypotetických (imputovaných) nákladech a také hodnocení s využitím kontingentní metody (cena je chápána jako výsledek ochoty zaplatit). Podrobně se možnými přístupy k oceňování environmentálních nákladů zabývá např. Ritschelová [Ritschelová a kol., 2000, s. 46–63].

22 Například ISEW (ukazatel udržitelnosti ekonomického blahobytu) a GPI (ukazatel skutečného pokroku).

23 Při ocenění se používá princip renty – uvažuje se rozdíl mezi světovými cenami a průměrnými náklady těžby či sklizně přírodních zdrojů.

2.4 Závěrečná doporučení Stiglitzovy zprávy

Pokud bychom za cíl Stiglitzovy komise pokládali vytvoření přehledu významných názorů a koncepcí udržitelnosti ekonomického rozvoje, pak lze Stiglitzovu zprávu považovat za naplnění tohoto cíle. Komplexní ukazatel udržitelnosti, jehož hodnota by vznikla postupnou agregací dat podstatných pro jednotlivé dimenze udržitelnosti, ale zkonstruován nebyl²⁴. Důvodem jsou zejména metodologické i praktické obtíže provádějící měření udržitelnosti současného ekonomického růstu. Autoři zprávy ale dospěli k závěru, jaký by tento ukazatel měl být. Mělo by se jednat o kombinaci syntetického ukazatele stavu blahobytu v peněžních jednotkách se soustavou ukazatelů vyjadřujících stav přírodního a životního prostředí, vyjádřených v různých fyzikálních jednotkách. Východiskem pro tvorbu ukazatele udržitelnosti je vyjádření hodnoty stavu zásob zdrojů (bohatství) následujících čtyř typů kapitálu: přírodního, fyzického, lidského a sociálního.

Závěrečná doporučení Zprávy směřovaná ke statistice a statistikům zdůrazňují odlišnost měření udržitelnosti od standardních statistických postupů aplikovaných v národním účetnictví. Tato odlišnost spočívá především v nutnosti odhadovat (projektovat) budoucí vývoj ekonomik prostřednictvím oceňování zdrojů a toků jejich čerpání. Nutností je projektovat vývojové trendy v technologiích a v přírodním a životním prostředí, ale také sociálně-ekonomické trendy. Odhadu a projekci těchto trendů ale musí předcházet odpovědi na normativní otázky týkající se preferencí budoucích generací. Zároveň je třeba respektovat skutečnost, že dimenze blahobytu týkající se životního prostředí mají mezinárodní, globální rozměr.

Dosavadní text byl zaměřen na limity ukazatele HDP při hodnocení ekonomického blahobytu. Tato omezení primárně souvisí s definicí tohoto ukazatele a s jeho konstrukcí. V dalším textu přiblížíme argumentaci ekonomů, kteří se zamýšlejí nad dopadem globalizace na zachycení výkonnosti jednotlivých ekonomik. V odborných diskusích je jednak diskutována otázka vlivu nadnárodních firem na rozdělování přidané hodnoty mezi země, jednak problém “dovezené produktivity” – tzv. phantom GDP, který vyplývá ze záměny tuzemského zboží za dovážené v rozdílné cenové hladině. I když někteří autoři problém dovezené produktivity identifikují, korektní proces deflace vliv rozdílů v cenových hladinách eliminuje. Protože ambicí článku je podat stručný přehled o diskusi nad ukazatelem HDP, zařazujeme do textu článku i problém nazývaný “phantom GDP”.

3. Dopad globalizace na hodnocení výkonnosti ekonomik

I když proces globalizace je procesem probíhajícím už několik století, v posledním desetiletí došlo k jeho výraznému zrychlení. Ekonomické vymezení procesu globalizace je především spojováno s následujícími dvěma trendy: s výrazným nárůstem

24 Ve zprávě se uvádí, že dosažený stupeň poznání a multidimenzionalita otázky udržitelnosti sociálně-ekonomického rozvoje v současnosti neumožňují, aby byl zkonstruován syntetický skalární ukazatel... [Klasek, 2011, s. 56]

obchodních toků (se zbožím a službami) mezi jednotlivými zeměmi i ekonomickými celky a s odstraňováním překážek pro volný pohyb kapitálu. Důsledkem je globální propojení finančních trhů a nárůst pohybů kapitálu přes národní hranice. Firmy sledující základní strategii – zvyšovat rentabilitu a kapitálovou hodnotu – se při hledání konkurenční výhody přizpůsobují podmínkám globalizace. Existenci nadnárodních firem můžeme tedy chápat jako formu uspořádání produkčního řetězce, která rozšiřuje spektrum konkurenčních výhod. Samozřejmě existují rozdíly mezi konkurenčními výhodami nadnárodních firem z vyspělých zemí a firem ze zemí rozvojových. Konkurenční výhody nadnárodních firem z vyspělých zemí jsou zpravidla podmíněny organizační strukturou, manažerskými postupy, ochrannou známkou, technologickými postupy atd. Konkurenceschopnost nadnárodních firem z rozvojových zemí je obvykle založena na státním vlastnictví specifických aktiv a licencí, levnějších či dlouhodobějších zdrojích. V tomto článku se nebudeme podrobně zabývat ani vymezením, ani rozdělením všech možných faktorů a procesů, které se stávají zdrojem konkurenční výhody v globálních podmínkách a vedou k expanzi nadnárodních společností [podrobně např. Žďárek, 2009]. Bude nás především zajímat, jaké dopady na měření výkonnosti zainteresovaných ekonomik má expanze nadnárodních společností, jejímž významným projevem je proces přemísťování výroby²⁵ z vyspělých zemí do tzv. nízkonákladových ekonomik. V domovských zemích nadnárodních firem dochází bezprostředně k úbytku pracovních míst v určitých odvětvích, zároveň se ale rozšiřují možnosti k využití kvalifikované pracovní síly v produkci a následnému vývozu sofistikovaných výrobků. Přesun výroby meziproductů do zemí s několikanásobně nižšími náklady na pracovní sílu umožňuje nadnárodním firmám realizovat nákladovou výhodu při zpětném dovozu levných dílů, součástek a veškeré mezipotřeby²⁶. Konkurenceschopnost nadnárodních firem využívajících outsourcing a offshoring je pak podmíněna právě nízkými cenami meziproductů. V této souvislosti vzniká otázka: nakolik je růst HDP na obyvatele výsledkem výkonnosti ekonomiky dané země a nakolik je výsledkem mezinárodních pohybů zboží, služeb a kapitálu v rámci nadnárodních firem (i mezi nimi)?

Diskuse o tomto problému začala v USA a byla intenzivnější od začátku nového tisíciletí v souvislosti s přemísťováním výroby v oblasti informačních technologií (elektroniky) do asijských zemí, zejména do Číny a Indie²⁷. Se začátkem této diskuse je

25 S přemísťováním výroby jsou spojovány pojmy outsourcing, offshoring a internacionalizace výroby. Při rozlišení pojmů outsourcing a offshoring budeme respektovat firemní a národní pohled [Žďárek, 2009]. Připomínáme, že outsourcing představuje přesun činností, které nejsou firmou považovány za strategické, do externích společností s cílem snižovat náklady. Firma využívá outsourcingu, pokud výrobky a služby, které byly dříve vyráběny a použity při další výrobě v rámci daného podniku (tzv. meziproducty), jsou nyní nakupovány od cizích dodavatelů. O domácí outsourcing se jedná tehdy, pokud je firma, vyrábějící meziproducty, lokalizována v domácí zemi. Při zahraničním outsourcingu je meziproduct vyráběn v zahraničí. Offshoring znamená nákupy zboží a služeb (které byly dříve produkovány v nakupující domácí společnosti) od firem působících mimo danou zemi. Offshoring tedy zahrnuje mezinárodní outsourcing, ale i mezinárodní insourcing (tj. nákupy od zahraničních poboček domácích mateřských firem). [Vintrová, 2010, s. 16]

26 Vyspělé země samozřejmě profitují i z nízkých dovozních cen výrobků pro konečnou spotřebu a investice.

27 Impulsem pro přesun výroby bylo uzavření mezinárodní dohody o informačních technologiích v roce 1997. Praktickým dopadem dohody bylo významné snížení cel na toto zboží a související služby.

spojen pojem phantom GDP²⁸. M. Mandel vysvětluje tento jev v souvislosti s výrazným rozšířením offshoringu v USA i do dalších odvětví zpracovatelského průmyslu – např. do odvětví vyrábějících nábytek²⁹ a odvětví produkujících televizory, videa a další přenosovou techniku. V následujícím textu jednak vysvětlíme podstatu pojmu zdánlivý GDP, jednak popíšeme důsledky tohoto jevu.

Pojem phantom GDP (přízračný, zdánlivý GDP) označuje část GDP, která není výsledkem produktivity výrobních faktorů dané země, ale vzniká zkresleným zachycením důsledků přemísťování výrob do zahraničí (zejména do nízkonákladových zemí). Tento pojem nám například umožňuje vysvětlit, proč američtí dělníci neprofitují z rostoucí výkonnosti amerických nadnárodních firem. Je zřejmé, že úspory nákladů firem nejsou důsledkem vyšší produktivity amerických dělníků produkujících zboží a služby v USA, ale naopak ukazatelem nízké konkurenční schopnosti amerických pracovníků. Časopis Business Week odhadl zkreslení HDP USA způsobeného přemísťováním výrob od roku 2003 do roku 2006 na 66 mld. USD, což znamená 40 % přírůstků výkonu zpracovatelského průmyslu v uvedeném období. Zatímco podle oficiálních statistik produktivita práce rostla tempem 1,8 % ročně, fakticky (po odečtení zisku z přemísťování výrob) bylo tempo růstu odhadováno na 1,6 %³⁰. Některé odhady vlivu globalizace na produktivitu jsou pro USA ještě méně lichotivé. Business Week uvádí i následující názor: alespoň polovina růstu produktivity práce USA je důsledkem globalizace.“ [Business Week, 2007]

Phantom GDP byl některými autory také identifikován v odvětvích závislých na dovozu s rychlým výrobním cyklem s odůvodněním, že statistika dovozních cen nedokáže zachytit rychlost změn.

Proč někteří autoři výkonnost vyspělých ekonomik – v souvislosti s „dovezenou produktivitou“ – považují za nadhodnocenou? Jak oficiální statistiky řeší problém rozdílných cenových úrovní mezi zeměmi při hodnocení dovozu?

Odpověď na první otázku lze hledat ve vypovídací schopnosti ukazatelů dovozních cen vyplývající z jejich konstrukce a také v řešení problému rozdílných cenových úrovní.

Ekonomové píšící o jevu „phantom GDP“ [Mandel, 2007, Vintrová, 2010] nedostatečnou vypovídací schopnost ukazatelů dovozních cen v podmínkách globalizace vysvětlují na příkladu vyspělé a rychle se rozvíjející země – konkrétně na příkladu nábytkářského průmyslu v USA a Číně. Pokud přepočítáme ceny nábytku v USA a v Číně na stejnou měnu (USD), pak je v Číně toto zboží výrazně levnější. Čínská

28 Pojem „phantom GDP“ (zdánlivý, klamný, imaginární HDP) se celosvětově rozšířil na základě diskuse v časopisu Business Week, která je poměrně intenzivní od roku 2003. Závěry z diskuse o přínosu z přesunu výrob shrnuje například M. Mandel v článku „The Real Cost of Offshoring“ [Business Week, 18. 6. 2007], v českých odborných kruzích např. R. Vintrová [2010].

29 Manažeři nábytkářského průmyslu v USA odhadli výši úspor plynoucí z přemístění výroby do Číny na 20–40 %. Dovozy nábytku do USA se v letech 2000–2006 zvýšily ze 17,2 na 30,3 mld. USD. Oficiální statistika ale vykazuje v letech 2000–2005 růst produktivity práce (na odpracovanou hodinu) o 23 % a růst výstupu o 3 % [Business Week, 2007].

30 Pro korektní hodnocení tempa růstu produktivity práce v USA by bylo nutné vzít v úvahu více faktorů, analýza faktorů ovlivňujících tempo růstu produktivity práce USA však není ni ambicí, ani cílem tohoto článku.

měna je z hlediska kupní síly výrazně podhodnocena vůči dolaru³¹. Národní cenové statistiky porovnávají vývoj cen srovnatelných výrobků zvlášť ve výrobě, ve spotřebě nebo v dovozu a nezhledňují rozdílné cenové hladiny v jednotlivých zemích. Při konstrukci indexu dovozních cen národní statistiky neporovnávají ceny stolu či židle vyráběných dříve v USA a nyní dovážených z Číny, ale pouze ceny dříve a nyní dovážených výrobků se stejnými parametry a kvalitou. Není tedy zohledněn fakt, že při velkém růstu dovozu z Číny se do USA dostávají podstatně levnější výrobky než dříve z domácí výroby³².

Jaké dopady má při odhadu výkonnosti existence „zdánlivého“ GDP a jaká je jeho velikost?

Ekonomové, kteří popsali existenci imaginárního GDP, nedospěli (a ani nemohli) k jednoznačnému vyčíslení dopadu tohoto jevu. Shodují se na tom, že větší rozdíl v cenových hladinách mezi vyspělou zemí a nízkonákladovou zemí vytváří větší prostor pro offshoring a mohl by znamenat také větší imaginární GDP – tedy větší zkresení (nadhodnocení) výkonnosti vyspělé ekonomiky.

Pokud by tedy byl růst GDP ve vyspělých zemích nadhodnocen, pak by byl nižší i tzv. dlouhodobý udržitelný růst a nižší by také byla využitelná kapacita ekonomiky. Tuto skutečnost je nutné zohlednit při volbě celkové hospodářské strategie včetně měnové politiky centrální banky³³.

Problémem vyspělých zemí je také schodek obchodní bilance – především ve vztahu k dynamické ekonomice Číny. Otázkou je, nakolik dovozy pozitivně ovlivňují hospodářský růst vyspělých zemí a nakolik tradiční měření konkurenceschopnosti ekonomik vypovídá o reálném stavu.

Klíčovým úkolem pro statistiky je podle autorů – „stoupenců existence jevu dovezené produktivity“ – hledání odpovědi na následující otázku:

Jak zachytit obchodování zemí s různou úrovní srovnatelných cenových hladin?

Vhodným řešením by mohlo být využití konceptu parity kupní síly (PPP).³⁴ Mezinárodní srovnávací projekty běžně používají PPP při porovnání objemů reálného HDP celkem i na obyvatele, ale nikoliv při porovnání hrubého výkonu ekonomiky. Využití konceptu PPP při porovnávání jednotlivých složek hrubého ekonomického výkonu (gross output) včetně meziprojektu by umožnilo porovnávání fyzických objemů všech statků a služeb vyprodukovaných v jednotlivých ekonomikách. „Paritní

31 R. Vintrová [2010] dokládá výrazné podhodnocení čínské měny vůči dolaru následujícími čísly: nominální kurz čínského juanu k dolaru v roce 2009 byl 6,831 CNY/USD, parita kupní síly juanu v relaci k USA je odhadována WIIW na 3,828, koeficient ERDI v relaci Čína–USA na 1,78.

32 Jak uvádí Vintrová [2010], statistikové Bureau of Labour Statistics v USA argumentují tím, že údaje cenové statistiky dovozu nejsou určeny k měření cen zboží, jehož výroba se přemísťuje do zahraničí. Oficiální statistika dovozu v USA uvádí za roky 2007–2010 nárůst o 89 % při vykazovaném poklesu dovozních cen pouze o 2,3 %.

33 Po odečtení „zdánlivé složky GDP“ je roční tempo růstu HDP v USA o cca půl procentního bodu nižší, což je zcela jistě zásadní informace při určování klíčové úrokové sazby.

34 Mezinárodní srovnávací projekty běžně používají PPP při porovnání objemů reálného HDP celkem i na obyvatele, ale nikoliv při porovnání hrubého výkonu ekonomiky.

kurz by při tomto postupu převáděl jednotlivé složky hrubého výkonu do mezinárodní cenové úrovně. Pokud bychom ocenili hrubý výkon i od něho odečítanou mezipotřebu v PPP, pak by byl růst HDP ve vyspělých zemích při vzrůstajícím offshoringu nižší a v rozvojových zemích naopak vyšší než podle standardních statistických ukazatelů. Tento postup, měřící fyzický objem zboží a služeb, produkovaných v dané zemi při propočtu HDP výrobní metodou, by pro zajištění konzistence bylo nutno rozšířit i na dovoz a vývoz při propočtu výdajovou metodou. V takovém případě by byl objem dovozu z rozvojových zemí v relaci k celkovému HDP vyspělých zemí vyšší a příspěvek čistého vývozu k HDP by byl při rychle se zvyšujícím offshoringu nižší, než jak je dosud vykazován.“ [Vintrová, 2010]

Metodika cen dovozu – příklad ČSÚ

Na příkladu postupu ČSÚ při vykazování cen dovozu si ukážeme, jakým způsobem je konstruován index dovozních cen, a naznačíme, jak je eliminován výše zmíněný problém vyplývající z rozdílných cenových úrovní mezi zeměmi. Index dovozních cen je konstruován podle harmonizovaného systému s využitím modifikovaného Laspeyresova vzorce.

$$I = \frac{\sum \frac{p_1}{p_0} p_0 q_0}{\sum p_0 q_0} \cdot 100$$

p_1 - cena (reprezentanta) ve sledovaném období

p_0 - cena (reprezentanta) v základním období – průměrná cena za rok 2005

$p_0 q_0$ - stálá váha (relativní struktura) – hodnota realizace zahraničního obchodu v roce 2005

Stálé váhy indexu odpovídají nyní struktuře zahraničního obchodu v roce 2005. Stálé váhy samozřejmě zkreslují vypovídací schopnost indexu – s ohledem na změny probíhající ve struktuře zahraničního obchodu. Problém zastarávání vah v důsledku velkého časového rozdílu mezi běžným a bazickým rokem současná statistika řeší přepočtem do cen předchozího roku³⁵.

35 Na tomto místě považujeme za vhodné stručně zmínit, jak probíhá odhad reálné změny hodnoty makroagregátů, tj. statistická deflace. Aby byla deflace provedena korektně, přistupuje se ke každému cenovému okruhu makroekonomického agregátu odděleně. Při výpočtu reálného HDP se jedná o tzv. dvojistou deflací – pro přepočet produkce, mezispotřeby a částí HDP podle výdajové metody do stálých cen se používají běžně sestavované a zveřejňované cenové indexy po úpravě, která je označována termínem „paaschizace“. Podle současných standardů národního účetnictví platí, že objemový index je vždy Laspeyresova typu, tj. uplatňuje stálé váhy, a deflátor je koncipován jako Paascheho cenový index, který uplatňuje aktuální váhy. Je to dáno tím, že agregáty jsou přepočítávány vždy do cen předchozího roku. Paaschizace prakticky znamená, že deflátor vzniká zprůměrováním dílčích cenových indexů, jejichž hodnoty se nemění, ale mění se jejich váhy [podrobněji např. Fischer, 2005, s. 17–18, Hronová a kol., 2009, s. 225–226].

Základem realizačních cen jsou fakturované ceny z uskutečněných významnějších dovozních obchodů přepočtené na Kč příslušným průměrným měsíčním měnovým kurzem ČNB. Je tedy zřejmé, že do cenových indexů se promítá kromě cenového vývoje i vliv změn kurzů zahraničních měn (uváděné ceny neobsahují clo, daň z přidané hodnoty, ani spotřební daň). Statistické úřady v současnosti upravují indexy vývozních a dovozních cen tak, aby byl vliv kurzových změn eliminován³⁶. [ČSÚ, Ceny vývozu a dovozu – metodika, www.czso.cz, 30. 4. 2012]

Závěr

V nadpisu článku jsme si položili otázku, nakolik je ukazatel HDP vhodným indikátorem pro hodnocení výkonnosti ekonomiky a sociálního pokroku. Související výchozí problémy jsme řešili formou hledání odpovědí na tyto otázky: jak hodnotit ekonomický blahobyť, nakolik tempo růstu HDP koresponduje s růstem ekonomického blahobytu, a jak hodnotit udržitelnost ekonomického růstu. K analýze těchto problémů byly využity výsledky mezinárodní komise pro měření ekonomického výkonu a sociálního pokroku, které byly podrobně argumentovány v tzv. Stiglitzově zprávě. Z argumentace ve Zprávě i v našem článku vyplývá, že ukazatel HDP – z hlediska své konstrukce a primárního cíle – nemůže být „dokonalým“ indikátorem při odhadování ekonomické výkonnosti, protože sleduje převážně tržní produkci a pouze část produkce netržní. *Za dílčí omezení* tohoto ukazatele při hodnocení ekonomické výkonnosti lze považovat problematiku odpisů (amortizace), zohlednění „domácnostní“ produkce, problematiku měření hodnoty veřejných statků a zachycování kvalitativních změn výrobků a služeb. *Za zásadní omezení* ukazatele HDP jsou považovány otázky spojené s udržitelností ekonomického růstu (zejména čerpání přírodních zdrojů, kvalita životního prostředí) a měřením blahobytu (například zohlednění efektu volného času a sociálních nejistot). Stiglitzova zpráva jednak podává přehled dosud aplikovaných ukazatelů sociálněekonomického rozvoje, jednak obsahuje dílčí návrhy a doporučení, jak zlepšit vypovídací schopnost používaných ukazatelů a jak postupovat při konstrukci kompozitního syntetického ukazatele. Protože v odborných kruzích stále neexistuje shoda na tom, jak komplexní ukazatel výkonnosti objektivně sestavit, a Stiglitzova zpráva nepřináší v tomto směru jednoznačně akceptovanou metodiku – lze tato doporučení a návrhy chápat jako další fázi diskuse nad objektivnějším odhadem výkonnosti ekonomik.

V druhé části článku jsme popsali tematický okruh diskusí nad ukazatelem HDP, který souvisí s dopady globalizace. S přemísťováním výroby z vyspělých ekonomik do nízkonákladových ekonomik je spojen problém, který je v odborné literatuře nazýván phantom GDP. Pokud by byl v důsledku „dovezené produktivity“ růst HDP ve vyspělých zemích skutečně nadhodnocený, pak autoři zabývající se tímto problémem doporučují přehodnotit vykazované tempo růstu vyspělých ekonomik a promítnout tuto

36 Od ledna 2011 ČSÚ každý měsíc zveřejňuje kurzově očištěné odhady přírůstků indexů cen vývozu a dovozu. Cílem je eliminovat vliv kurzu zahraničních měn na přírůstky indexů cen dovozu a vývozu. Podrobněji na webových stránkách ČSÚ: www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/indexy_cen_dovozu_a_vyvozu, www.czso.cz/csu/produkty.nsf/podskupina?openform&:2011-E_2.02.3#a.

skutečnost i do odhadů dlouhodobého udržitelného růstu. Tito autoři rovněž navrhnou využití konceptu parity kupní síly (PPP) nejen při porovnávání reálného HDP celkem a na obyvatele, ale také při hodnocení hrubého výkonu ekonomiky.

Effekt „phantom GDP“ byl sice některými autory identifikován, současné statistické postupy ho však podle názoru velké části odborné veřejnosti eliminují³⁷.

Literatura

- BENÁČEK, V. Zkreslení HDP v prostředí transformace. In LOUŽEK, M. (ed.). *Měříme správně HDP?* Praha : CEP, 2005, s. 87–103. ISBN 80-86547-42-6.
- ČSÚ. *Evropský srovnávací program*. www.czso.cz/csu/redakce.nsf/i/evropsky_srovnacni_program. [cit. 17. 4. 2012].
- FISCHER, J. Problémy měření HDP. In LOUŽEK, M. (ed.). *Měříme správně HDP?* Praha : CEP, 2005, s. 11–20. ISBN 80-86547-42-6.
- FISCHER, J.; SIXTA, J.; KAVĚNOVÁ, M. Chudneme nebo bohatneme? *Euro*. 2008, č. 44, s. 110–111.
- HRONOVÁ, S.; FISCHER, J.; HINDLS, R.; SIXTA, J. *Národní účetnictví: nástroj popisu globální ekonomiky*. 1. vyd. Praha : C. H. Beck, 2009. 326 s. ISBN 978-80-7400-153-6.
- HRONOVÁ, S.; HINDLS, R. Poznámky k měření HDP. In LOUŽEK, M. (ed.). *Měříme správně HDP?* Praha : CEP, 2005, s. 69–72. ISBN 80-86547-42-6.
- KLACEK, J. K otázkám měření ekonomické výkonnosti a sociálního pokroku. *Ekonomické listy*. 2011, roč. 2, č. 2, s. 50–58.
- MANDEL, M. The Real Cost of Offshoring. *Business Week* [online], 18. 6. 2007, Bloomberg, L. P. [cit. 2012-01-31]. www.businessweek.com/magazine/content/07_25/b4039001.htm.
- OSBERG, L.; SHARPE, A. An Index of economic Well-being for Selected OECD Countries. *Review of Income and Wealth*. 2002, vol. 48, no. 3, s. 291–316.
- PAVELKA T. Spotřeba. 3. kapitola. In SOUKUP, J.; POŠTA, V.; NESET, P.; PAVELKA, T.; DOBRYLOVSKÝ, J. *Makroekonomie*. 2. vyd., Praha : Management Press, 2010. 518 s. ISBN 978-80-86730-52-3.
- RITSCHELOVÁ, I. *Environmentální a ekonomické účetnictví. Teoreticko-metodologická východiska a aplikace vybraných modulů v ČR*. 1. vyd. Praha : Centrum pro otázky životního prostředí UK, 2000. 200 s. ISBN 80-238-5318-X.
- SINGER, M. Srovnání temp hospodářského růstu. In LOUŽEK, M.(ed.). *Měříme správně HDP?* Praha : CEP, 2005, s. 39–53. ISBN 80-86547-42-6.
- SOUKUP, J. Nová ekonomika v Evropské unii. In KISLINGEROVÁ, E. a kol. *Nová ekonomika – nové příležitosti?* Praha : Grada Publishing, 2011. 322 s. ISBN 978-80-7400-403-2.
- STIGLITZ, J. E.; SEN, A.; FITOUSSI, J. P. *Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress*. www.stiglitz-sen-fitoussi.fr/documents/rapport_anglais.pdf. [cit. 2012-01-31].
- VINTROVÁ, R. Dovezená produktivita. *Ekonom.ihned.cz* [online]. 4. 7. 2007. http://ekonom.ihned.cz/2-21549080-400000_d-d9_

37 Další často diskutovanou otázkou, která byla v našem textu zmíněna, ale nikoliv podrobně diskutována, je výběr ukazatele HDP a ukazatele HND (hrubého národního důchodu) při hodnocení ekonomické výkonnosti a životní úrovně obyvatel země. HDP je nově vytvořenou hodnotou v národním hospodářství, tedy vyjádřením příspěvku produktivní činnosti k blahobytu nebo také vyjádřením „toho, co se v ekonomice vytvoří“. Hrubý národní důchod je výsledkem přerozdělovacích procesů mezi národním hospodářstvím a zahraničím a vyjadřuje „to, co v ekonomice zůstane“ [podrobněji např. Fischer, Sixta, Kavěnová, 2008]. Diskuse nad rozdíly mezi oběma ukazateli v ČR a vhodností jejich použití v konkrétním kontextu však přesahuje rámec tohoto článku.

VINTROVÁ, R. Interpretační omezení HDP a alternativní ukazatele [Working Paper No 06/2010]. Praha : CES VŠEM. 43 s. ISSN 1801-4496.

ŽDÁREK, V. Moderní způsoby produkce a přímé zahraniční investice. *Politická ekonomie*. 2009, roč. 56, č. 4, s. 509–543.

IS GDP AN APPROPRIATE INDICATOR OF ECONOMIC PERFORMANCE AND SOCIAL PROGRESS IN THE CONTEXT OF GLOBALIZATION?

Abstract: The article deals with the ability of the GDP indicator to interpret and capture economic performance, social progress and sustainable economic growth. Given the fact that the construction of indicators such as GDP does not monitor the quality of population, environmental changes or changes in stocks of non-renewable natural resources, it is necessary to take this into account (GDP is primarily an aggregate of production) and look for indicators that would allow a more complex analysis of not only economic performance, but also its social and environmental aspects. Some proposals for how to assess the sustainability of economic growth are summed up in the second part of the paper. This part of the paper is also devoted to the description of the Index of Economic Well-Being (Sharpe, Osberg). This section deals with the possibilities of measurement of households' living standards and it also describes the Index of Economic Welfare (Sharpe, Osberg). This index takes account of other aspects of households' quality of life (social inequality, social risks, etc.). The substance of a controversial problem called "phantom GDP" (imaginary GDP) is introduced in the last section of the paper. This effect has been described by some authors in connection with possible impacts of globalization on economic performance. The effect of "phantom GDP" is associated with a potential impact of outsourcing and offshoring on economic performance of home countries of multinational companies.

Keywords: GDP, Stiglitz Report, economic well-being, phantom GDP

JEL Classification: E01, E20, O40